

PAVAO PAVLIČIĆ

RUPA NA NEBU

NAKLADNIK

Egmont d.o.o.
Višnjevac 3, Zagreb

Z A NAKLADNIKA

Bruno Barbić

UREDNIK

Zoran Maljković

LEKTORICA

Snježana Babić

KOREKTOR

Dinko Petriševac

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Blid

DIZAJN KORICA

Studio 2M d.o.o.

TISAK

Grafički zavod Hrvatske d.o.o.
Zagreb, travanj 2021.

© 2021 Pavao Pavličić

©za hrvatsko izdanje Egmont d.o.o., 2021.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige
ne smije biti objavljen ili pretisut bez prethodne
suglasnosti nakladnika i vlasnika autorskih prava.

ISBN: 978-953-13-2106-8

Čip zapis dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001092376..

Pavao Pavličić

—

Rupa na nebu

PULS

GLAVA PRVA: ZEMLJA

ČUDNA KNJIGA.

Čim ju je ovlaš prolistao, Krobotina je preplavila zagonetna zbrka proturječnih osjećaja: toplina i dragost miješala se s mučninom i strahom. Držao je svezak u ruci, osjećao u nosnicama vonj prašine što se dizao s njegovih listova, motrio mrlje vlage po marginama, i nije znao što misliti. Što se njega tiče takva neka knjiga, i što ima on zbog te knjige osjećati? A opet, već ga davno nijedna nije toliko uzбудila.

Ili je uzbuđenje već bilo tu, u njemu, samo je čekalo trenutak da se pojavi? Kroz izlog antikvarijata dopirale su kose sunčane zrake, jer bilo je još prilično rano, a vani je bio travanjski Zrinjevac: ostaci magle sasvim nisko u travi, rosa, siva pročelja na drugoj strani perivoja, na suncu već sasvim toplo, a u sjeni još prilično hladno. U to doba godine Krobotin je svagda osjećao neku novu snagu, i sve je svoje važne prevoditeljske poslove u proljeće počinjao. Otkako je bio zašao u četrdesete, sam je sebe sokolio mišlju kako je činjenica da još reagira na proljeće siguran znak da je još prilično mlad. I samo bi tražio odgovarajuću ideju, pravi posao u koji će tu snagu pretočiti.

A sad se pojavila ta knjiga i Krobotin je odjednom slutio opasnost da se sva snaga nekontrolirano pretoči u nju, a da on ne zna ni kako ni zašto. Jer, budila je u njemu osjećaje koje nije shvaćao i kojima nije mogao upravljati, i ulijevala mu vjeru da ga

se taj svezak nekako tiče. Nije to bilo ono uobičajeno uzbuđenje nad starom knjigom (koje je također kadikad uzimao kao dokaz da još nije star), nego nešto drugo, nepoznato. Stajao je nasred antikvarijata, držao knjigu u ruci i čudio se.

Zapravo, bio je posegnuo za tim sveskom zbog njegovih korica. One su bile plave, od debela kartona, s naslovom u zlatotisku koji se već napola ogulio i prilično potamnio, a vidjeli su se po njemu i tragovi prljavštine. Ali, usprkos toj trošnosti natpisa i iskrzanosti rubova, autorovo se ime sasvim jasno razabiralo. On se zvao N. Chrobatinus.

Istina, Nikola Krobotin je već i prije nailazio na svoje prezimenjake, nalazio je to prezime čak i kao pseudonim, a osvjedočio se da se ono pojavljuje, osim u Hrvata, još i u Nijemaca, Čeha, Poljaka, Mađara, Austrijanaca i Židova. Ipak, ovoga je puta tu podudarnost u imenu shvatio kao nekakav osobit znak, pa je utoliko živahnije posegnuo za knjigom, pretekavši nekoga visokog čovjeka s naočalama koji kao da je također bio pružio ruku prema njoj. No, to se nije moglo sigurno znati jer je na stolu bilo nabacano mnogo različitih svezaka. Krobotin je smatrao da, kao prezimenjak, ipak ima veće pravo, pa je mirno počeo listati. I tek ga je u knjizi dočekalo pravo uzbuđenje.

Našao je bio svezak na malom stolu što je stajao u desnom kutu radnje, blizu izloga, gdje se — znao je iz iskustva — stavljaju knjige koje nemaju osobitu vrijednost niti osobitu prođu, a ne pripadaju ni nekoj kolekciji. Tu je često prebirao, i nerijetko bi našao nešto za sebe; po tim je svescima i sad rovaio onaj čovjek s naočalama koji je bio, uz Krobotina, jedina mušterija u antikvarijatu. Nikola Krobotin okrene se mladomu prodavaču s bradom.

— Znae li možda odakle je stigla ova knjiga? — upita ga.

— Ne bih znao — reče prodavač, koji je dotad čežnjivo gledao obasjanu ulicu — ali znam da je stigla jutros. Ako vas zanima, možemo upitati kolegicu, kad se vrati.

Krobotin samo kimne jer se nije želio obavezivati. Nije, uostalom, želio pokazati ni koliko ga knjiga zanima, prije svega zato što to nije ni sam sebi želio priznati. A zanimala ga je, zanimala ga je toliko da se i sam tome čudio.

Nije bilo podatka gdje je knjiga objavljena, imala je samo godinu: MDCCCLXVIII. Tiskana je bila na latinskome, a naslov joj je glasio *De situ Zagrabiae libri tres*. Svezak je bio omašan, brojio je točno 468 stranica. Na prvome listu, odmah ispod naslova, pisalo je: *Liber II*.

Krobotin potraži po onoj hrpi, ali prvoga sveska nije tu bilo. Osvrnuo se malo po antikvarijatu, zavirio na police, otišao u drugu prostoriju do koje se stizalo preko nekoliko stuba, pa ondje pregledao police sa stranim, i s povijesnim knjigama. Ni ondje nije bilo prvoga sveska te knjige *O položaju Zagreba*. Savlađujući nelagodu i okrznuvši pogledom onoga neznanca, vratio se do prodavača:

— A prvoga sveska nema?

— Koliko ja znam — reče bradati mladić — kupili smo samo taj jedan. Samo čas — dodade i otvori nekakvu bilježnicu s kolo-nama ispisanih naslova, pa nađe datum od toga dana. — Da, evo, tu piše: jedan svezak.

— Hm — hukne Krobotin.

Latinski nikada nije naročito znao, ali je mogao razabrati što kaže kazalo. Poglavlja knjige nizala su se prema očekivanju: zemljopisni položaj Zagreba, njegova okolica, sastav tla, klima, biljni i životinjski svijet, stanovništvo, narodne nošnje, i sve u tom smislu. Sve to nije bilo osobito zanimljivo. Što je najvažnije, nije ga ni osobito uzbuđivalo. Ono nešto što se u njemu budilo kad bi uzeo u ruke tu knjigu svoga prezimenjaka, ostajalo je mirno pri pregledu njezina sadržaja. Krobotin je listao stranice, ponegdje malo čitao, ali se nije događalo ništa osobito. Stranice su bile sive i žute, pomalo flekave, ali više od starosti nego od upotrebe. Sad je već znao što ga uzbuđuje. Bio je to sam svezak, njegov izgled, možda i njegov miris, njegova težina, oblik i boja. Više od svega, bila je to karta.

Okolnost da se u takvoj jednoj knjizi (vjerojatno putopisnoj, pozitivističkoj i dosadnoj) nađe zemljovid, nije sama po sebi bila nimalo neobična, pogotovo to nije bilo neobično u knjizi tako pretenciozna i općenita naslova. Ali, neobična je zato bila karta sama. Bila je umetnuta u knjigu negdje oko sredine, kao jedan od listova pričvršćen uvezom, a mogla se rasklopiti tako da je

dobivala širinu triju običnih stranica knjige. Bila je izrađena u boji i izvedena prema nekim crtačkim i kartografskim principima koji su očito bili stariji od knjige same: bile su tu dekorativne legende s natpisima iscrtanim cifrastim slovima, jezik natpisa bio je opet latinski, razni dijelovi karte bili su ukrašeni različitim bojama, a s obje strane, na samim marginama, stajala su dva lika, muški i ženski, u nekoj vrsti narodne nošnje, koji tobože pridržavaju kartu pred čitateljevim očima. Koliko je Krobotin mogao ocijeniti, zemljovid je potjecao iz XVII. ili možda iz prve polovice XVIII. stoljeća, a u ovoj je knjizi bio samo reproduciran. Gore, nad gornjim rubom karte, stajalo je otisnuto *Zagrabia*.

Kad je razastro kartu i kad ju je skupa s knjigom odnio do mjesta gdje je sunce padalo kroz izlog, Krobotin je osjetio kako mu srce jače lupa, i kako mu se još intenzivnije javlja ona čudna mješavina mučnine i radosti, neka vrsta bolnoga prisjećanja za koje ne zna ni što je ni na što se odnosi. U čudu je zapazio da se nad tom kartom prisjetio svoje pokojne majke.

Pogledavši preko oka dvojicu muškaraca u prostoriji (mladić je gledao obasjanu ulicu jer bilo je proljeće, nepoznati kupac rovaio je po polici s teorijom književnosti), Nikola Krobotin nastavi listati knjigu. Ni za osjećaj koji mu se javio, ni za pitanje koje mu se postavilo, nije imao objašnjenja. Što traži ovakva karta Zagreba u knjizi iz XIX. stoljeća? Ipak: bilo mu je drago što na karti može makar otprilike razaznati gdje je Dverce, gdje Kamenita vrata, gdje crkva svetoga Marka, gdje je Sveta Katarina, a gdje Popov toranj. Bio je siguran da sve to — koliko god mutno bilo — ipak podsjeća i na današnji tlocrt Gornjega grada, koji je već toliko puta vidio.

Pažljivo je proučio stranice oko karte. Osobito je pomno iščitavao podnaslove kojih je bilo sva sila, a onda je počeo letimično pregledavati stranicu po stranicu, prvo u poglavlju u kojem je bila karta, a onda i u čitavoj knjizi. Tražio je neko objašnjenje karte i neku uputu za njezino čitanje. Ali, nije ništa nalazio. Tu se govorilo o zagorskim toplicama, o Buzinu i Stupniku, o crkvama i njihovim oltarima, zalazilo se u Turopolje i u Moslavinu, ali o samoj karti i njezinu značenju nije bilo ni riječi.

Ipak, karta je bila tu. Nikola Krobotin pažljivo rasklopi svezak jače, kao da želi sastaviti njezine korice u obratnom smjeru. Onda pogleda rub karte, mjesto gdje se ona spaja s uvezom. Koliko je mogao vidjeti, spoj je bio originalan, karta nije bila dodana naknadno, tko zna čijim hirom. Ona je, dakle, dio knjige, predstavljala ilustraciju za nešto u tekstu. S nje je, uostalom, kao i s ostalih stranica, dopirao potpuno isti vonj plijesni i prašine.

Krobotin je osjećao da se nalazi u klasičnoj situaciji: sve je tu, samo bitna karika nedostaje. Karta je zacijelo primjer za nešto o čemu se govori u prvom svesku. Ili u trećem? Jer, iz naslova je razabrao da se radi o trotomnom djelu. A kako da nađe prvi ili treći svezak, a osobito kako da sebi objasni cijelu tu stvar, a još više vlastitu reakciju na tu prašnu kupusaru? Onda se opet okrene mladome prodavaču:

— Imate li možda koji plan Zagreba?

Mladić naslijepo pruži ruku i skinje plan s police; to se, izgleda, dosta prodavalo. Krobotin rasklopi veliku kartu po staklu pulta, pa na nju stavi knjigu.

Odmah je vidio da se ništa ne poklapa. Uspoređivao je ulicu po ulicu, spoj po spoj, kvart po kvart. Tlocrt je, doduše, konturama i brojem ulica maglovito podsjećao na Gornji grad, ali ništa drugo nije se podudaralo. Nijedna ulica nije bila tamo gdje je trebala biti, nijedan trg nije bio na svome mjestu. Na toj fantomskoj karti sve je bilo drugačije, na njoj su neke ulice vodile smjerovima kojih u zbilji nema (niti ih je ikada moglo biti), javljali su se trgovi koji na tlu nikada nisu postojali, mreža prometnica nikako nije štimala.

Krobotin je gledao i gledao, i nije razumio ništa. Pogledao je po prostoriji, u mladog, nezainteresiranog prodavača, pa u kupca koji ga je mjerkao preko ramena, da bi se onda opet posvetio knjigama iz teorije književnosti.

Prešao je s Gornjega grada na Donji, provjerio ulicu po ulicu i kvart po kvart. Pregledao je čak i one četvrti koje u doba nastanka knjige — pogotovo u doba nastanka karte — sasvim sigurno nisu postojale. Dopustio je čak i tu fantastičnu mogućnost, ali i to mu je bilo uzalud, jer ništa se nije poklapalo. Krobotin je osjećao kako u njemu — posve nerazumljivo — rastu i mučnina i radost.

Karta koju je u svojoj knjizi donosio taj Chrobatinus nije zapravo prikazivala Zagreb. Tih ulica i prolaza nije nikada u ovome gradu bilo. A opet, tamo se koči jasan i nedvosmislen naslov: *Zagrabia*. Kakav je onda to Zagreb bio?

*

Tete su stajale svaka s jedne strane stola, držeći potpuno jednako ruke prekrížene na trbuhu, koliko god su inače bile različite. Stol je bio ovalan, na njemu je stajao heklani stolnjak i vaza s cvijećem, iza njega bio je prozor kroz koji se vidjela Opatovina s crkvom. Na stolu je stajala knjiga, još uvijek u svom šarenom omotu, kako su je bili zamotali u antikvarijatu.

Gledajući u svoje dvije tete, Krobotin posegne za knjigom. Bile su tako slične i tako različite. Pitao se ne bi li i njegova majka — njihova sestra — tako nalikovala na njih, da je živa. Ili bi ona bila nešto treće, neka treća mogućnost istoga osnovnog modela? Stajale su nakrivljenih glava i gledale ga s ljubavlju dok je polako odmotavao tamnoplavi svezak, a on je gledao njih, i čudio se, kao i uvijek.

Teta Vikica i teta Micika živjele su oduvijek zajedno, i to najveći dio života tu gore, u Opatičkoj. Obje su bile pomalo debele, i obje su imale vodene plave oči, čak su im i glasovi bili slični. Ipak, tko ih nije poznao, uvijek bi se začudio kad bi čuo da su sestre. Jer, teta Vikica se uvijek oblačila kao gospođa, nosila je šeširiće, šminkala usne, lakirala nokte, čak je i pušila, i uvijek odijevala kostime i obuvala cipele s potpeticama. A teta Micika se nosila kao domaćica, pa čak i kao seljanka, siromaški i šlampavo, nije pravila frizure i nije nosila visoke pete, u jesen i zimi vezivala je na glavu rubac, pa je izgledala kao kumica s tržnice. Sad su stajale pred njim, gledale ga kako odmotava knjigu i divile mu se kao i uvijek. Možda su čak mislile da je to izašao neki njegov novi prijevod, jer silno su se ponosile onim što je radio.

— Pogledajte ovu knjigu — rekao je.

One su prišle njegovu stolcu i nagnule mu se preko ramena kao suđaje.

— Roman? — upitala ga je teta Vikica.

— Skupo? — upitala ga je teta Micika.

Kad je knjiga izronila iz omota, obje kao da su bile malo razočarane. Nisu se nadale da će to biti nešto staro, i još k tome pomalo ofucano. Ali, motrile su pažljivo, pune poštovanja, kad je već to njemu tako važno. Obje su, naravno, nekad učile latinski, pa su očima preletjele naslov, ali nisu rekle ništa.

Krobotin je brzo prelistao knjigu i stigao do karte. Vani se čulo uporno gukanje grlice koje kao da je odjekivalo nad cijelim Gornjim gradom. Krobotin se iznenada sjeti da postoji vjerovanje kako će onome kome grlica zapjeva pod prozorom ubrzo netko umrijeti. Sjetio se svoga oca, i pogledao je tete. Kad jedna od njih umre, kome će umrijeti najviše? Onoj drugoj? Ili njemu? Razvio je kartu.

Ona se zašarenjela na onom smiješnom požutjelom stolnjaku, na kojem je valjda još i njegova mati pisala svoje domaće zadaće i uz koji je — znao je — vezana nekakva obiteljska legenda, ali je se on više nije sjećao. Tete su se nagnule i pogledale. Krobotin je upro prstom u natpis na karti, tamo gdje je pisalo *Zagrabia*. Onda je digao glavu i preletio pogledom po njihovim licima.

One su pogledale jedna u drugu i kao da su se nekako osobito zbunile. Zar je moguće da ta karta u svakome izaziva jednako raspoloženje? Da se svatko, kao i on, pred njom osjeća i radosno i tjeskobno, da ga karta ujedno i privlači i odbija? Je li, uostalom, uopće u redu s njegove strane što time opterećuje svoje tete? Ipak, tjerao je dalje.

— Znate li vi što je ovo? — upita ih.

— Pa, piše tu — reče teta Vikica. — Zagreb.

— Ali, nekako je čudan — dodade teta Micika.

Tada teta Vikica odjednom posegne u džep svoje brokatne kućne haljine, raskošne i duge do poda (teta Micika je na sebi imala nešto nalik na kutu) i izvadi odande komad papira. Reče:

— Da ne zaboravim... Htjele smo te moliti...

Naravno, bio je to popis za nabavu špeceraja. I bio je to sasvim očit pokušaj da se razgovor skrene na drugu stranu. Otprilike dvaput tjedno Nikola Krobotin došao bi k njima, i one bi

mu tada dale takav neki popis stvari koje su im trebale: one su sasvim rijetko silazile s Gornjega grada, a bilo im je i teško nositi, pa je on na sebe preuzeo opskrbu. Nikad nije zaboravljao, a one se pak nikad nisu žurile s tim popisom, nego bi uvijek pričekale da ih on upita treba li im što. A sad je teta Vikica odjednom izletjela s tim: nije bilo sumnje da mu želi skrenuti pažnju. Ili da čak želi izbjeći i sam razgovor o karti i knjizi!

Ali, zašto? Zar je njima neugodan svaki razgovor o starim kartama i knjigama? Ili knjiga zbilja na svakoga tako djeluje? A ako djeluje, zašto?

Dok je kroz prozor u daljini gledao zelenu kupolu zvjezdarnice, koja je izgledala kao tek malo savršeniji oblik isto tako zelenih kupola krošanja koje su je okruživale, Krobotinu pade na pamet neobična pomisao. Možda karta ne djeluje čudno na ljude zato što je daleko od svake zbilje, nego zato što joj je blizu? Jer, tete su, naravno, morale odmah uvidjeti da se karta nipošto ne podudara sa stvarnim stanjem, njima za to nije bio potreban suvremeni plan Zagreba, jer one su se na Gornjem gradu rodile i odrasle. Svakako su odmah uočile da onakvih ulica kakve su na karti nacrtane u zbilji nema, i da nema ni imena koja te ulice na zemljovidu nose. No, možda su takve ulice i takva imena nešto što ipak postoji, ali ne u zbilji, nego u dušama stanovnika ovoga grada? Možda je, jednostavno rečeno, na toj karti dana nekakva podsvjesna slika Zagreba, slika koju svatko od nas nosi u sebi, ali je i od sebe krije, pa ona postaje mučna i stidna kad izađe na javu, kao što se to događa s mračnim tajnama podsvijesti?

— Teta Vikice — reče Krobotin — neću zaboraviti popis. Hajde, pogledaj ovu kartu, molim te. Trebam tvoju pomoć.

Teta Vikica je prišla još bliže, a teta Micika je ostala stajati gdje je bila. Teta Vikica je nekada radila, a teta Micika nije nikad. Teta Vikica je imala obrazovanje, a teta Micika nije. Obje su svojom situacijom bile zadovoljne. Teta Vikica se pitala o svim važnim stvarima, a teta Micika o svim kućanskim. Teta Vikica je dugo radila kao profesorica povijesti na gornjogradskoj gimnaziji, pa i drugdje. Zato je Nikola Krobotin trebao njezinu pomoć.

— Da vidim — rekla je kao da tek sad zapravo zapaža kartu. Onda je iz džepa izvadila naočale, pa ih stavila na nos.

Nagnula se nad kartu i neko je vrijeme šutke promatrala. Pod prozorom je grlica uporno pjevala. Teta Vikica je promatrala kartu. Teta Micika je stajala s rukama na trbuhu i gledala njih dvoje, čas jedno, čas drugo, s neprikrivenim divljenjem.

— Htio sam da mi kažeš... — poče Krobotin, ali teta Vikica samo podigne ruku i ušutka ga.

Onda ode do staklene vitrine s duborezima sa strane, s visecim kvakama na kojima su bile crvene kićanke i s intarzijama na donjim vratima. Otvori vitrinu i izvadi najprije jednu knjigu, pa još jednu, pa još jednu. Otkako je otišla u mirovinu, teta Vikica se osobito posvetila proučavanju povijesti Zagreba.

Dok se ona bavila oko vitrine, teta Micika se nagne k nećaku i upita ga tiho, kao da se boji da sestru ne omete u poslu.

— A tata, je li dobro?

— Bio sam jučer kod njega — reče Krobotin. — Kao i uvijek.

Teta Vikica je povadila knjige, pa ih je donijela do stola i poslagala jednu na drugu. Nijednu od njih nije otvorila. Naslonila se na njih stisnutom šakom, a drugom se rukom podbočila. Zagledala se u Krobotina kao da se sprema s njime upustiti u tko zna kakav okršaj.

Krobotin pogleda u nju, pa u knjige. Zbivalo se nešto neobično. Shvatio je, naravno, da knjige nije povadila zato da mu u njima nešto pokaže, niti zato da u njima provjeri nešto u što sama sumnja, nego zato da joj posluže kao oslonac, kao argument, kao znak da znade što govori. Zar je slutila što će je on upitati? Ako jest, kako je to moguće?

I teta Micika je bila nekako prestrašena, kao da i ona očekuje da će se razviti tko zna kakav spor. Krobotin se sve više čudio. Što je uopće s tom kartom, zar je moguće da baš on koji ju je našao, jedini ne shvaća što je pravi problem u vezi s njom? Postavio je najvažnije pitanje koje je imao:

— Reci mi — okrenuo se teti Vikici — je li ikada u prošlosti postojao ovakav raspored ulica u Zagrebu?

Teta Vikica je na trenutak okrnula sestru pogledom, a onda je uzdahnula. Je li se to Krobotinu samo učinilo da je uzdahnula s olakšanjem?

- Nije — rekla je potom kratko.
- Sigurna si? — nastavio je. — Ni nekada davno? Ni ovakvih imena nikada nije bilo?
- Nije — odmahнула je teta Vikica nekako veselo.
- Odmahivala je čak i teta Micika. Krobotin ih je neko vrijeme gledao, a onda je spustio pogled na knjigu. Onda izgovori drugo pitanje koje mu je bilo na pameti:
- Što ta karta onda uopće prikazuje?
- One su ga gledale nakrivljenih glava i nasmiješene, kao kad bi on u djetinjstvu izvalio nešto osobito pametno.

*

Kad je zazvonilo na vratima, Krobotin je najprije pomislio da je to policija. Tako je bilo i s ostalima, to je odmah vidio.

— Zar ti nekoga očekuješ? — upitao ga je Adalbert Plačković sumnjičavo.

— Što je sad? — huknuo je Mate Svrzikapa, pa se počeo pipati po džepovima, kao da ima pištolj pa se misli braniti. A zapravo je izvadio samo cigarete, te je jednu zapalio.

Nikola Krobotin ustao je otvoriti. Kao i obično, ta su dvojica reagirala posve različito, kao što su se i u svemu drugome jako razlikovali. Slični su bili samo u tome što su se obojica prepali, ali je strah izazvao različite odgovore: Plačković se uspaničio i bio spreman da se preda, dok je Svrzikapa, vidjelo se, postao još borbeniji.

On osobno osjećao je sramotu, više nego išta. Znao je da je stan u jezivom stanju, i pomisao da će sad netko po njemu pretraživati, zavirivati u sve kutove, otvarati ladice, podizati sagove, zagledati na gornje plohe ormara i polica za knjige, ispunjavala ga je dubokim stidom. Ako je, naime, to policija. Otkako mu je otac otišao u starački dom, on se više nije osobito brinuo oko stana jer u njemu je ionako provodio sasvim malo vremena. Spremačici je otkazao, samo što bi povremeno došla teta Micika pa bi malo uredila, koliko je mogla. Ali, ona je bila stara i slabo je vidjela, i on je dobro znao da je sve čisto samo u sredini sobe, dok su kutovi

prljavi, i da se i taj čisti krug sa svakim dolaskom tete Micike sve više sužava. Nakraju će se svesti samo na stol, pa na nešto na stolu. Ako prije toga teta Micika ne...

— Da maknemo ove papire? — dovikne Svrzikapa za Krobotinom.

— Ionako će ih naći — progunđa Plačković defetistički.

Uzimali su zdravo za gotovo da je to policija. Teško je i bilo odagnati takvu pomisao. Dapače, ona kao da im je davala snagu i podržavala njihovu predodžbu o vlastitoj važnosti. A i navikli su bili da se boje policije, to im je bilo prirodno, kao što se djeca prirodno boje mraka. Zapravo, nisu još vjerovali u promjene koje su nastupile.

Promjene su bile tu, o tom nije bilo sumnje: osnovane su nove političke stranke, spremali su se i izbori, održavali su se svakakvi skupovi i na njima se govorile stvari koje su još do prije mjesec dana bile posve nezamislive. Ipak, teško je bilo povjerovati da je to nešto što će trajati, da je doista došlo novo vrijeme, u kojem će sve biti drugačije i u kojem će čak i ono čime se njih trojica bave biti normalno i dopušteno.

Oni su se bavili političkom represijom, teorijski i konkretno, zapravo, poviješću političke represije u Hrvata. I Svrzikapa i Plačković su robijali; doduše, zbog prilično različitih razloga, ali su obojica odležali svoje. Krobotin nije nikada bio u zatvoru, bilo mu je čak i teško zamisliti kako zatvor izgleda iznutra, ali se ipak vrlo zdušno oko toga angažirao. Iz prijateljstva, u ime uspomena na davne godine kad je s ovom dvojicom derao klupe na fakultetu i po kavanama, i kad im je — tamo negdje šezdeset devete ili sedamdesete — prvi put palo na pamet da bi trebalo napisati povijest političke represije, i kad su stali tvrditi da u tome postoje nekakve povijesne konstante. K tome, nekako mu se činilo da je to za njega najbolji način da se uključi u politička zbivanja, ne upisujući se ni u jednu stranku. To je shvatio kao neku vrstu pokore zato što sam nije bio u stanju stradavati zbog svojih političkih uvjerenja. Jer, nije ih zapravo ni imao: nije imao jasnoga političkog stava niti je mislio da znade što je za društvo dobro, ali je vjerovao da znade što je to patnja i da može razumjeti one koji su patili i koji još pate.

— Ne radimo ništa ilegalno — dobacio je preko ramena, ali se osvrnuo oko sebe, kao da se pita kakav će dojam sve ovo ostaviti na njih, kad uđu.

Jedva da je i sumnjao da su to policajci. Jer, ako se netko bavi političkim zatvorenicima, onda se izravno bavi onim što im je učinila policija, odnosno različite njezine službe. Pa što je onda prirodnije od toga da policija upadne na takav jedan sastanak, da uhiti njegove sudionike (tri na broju) i da im makar podvali nekakvu krivicu: šverc devizama, trgovinu bijelim robljem, drogu ili neovlašteno posjedovanje nekakvih knjiga. Otkad su ozbiljno počeli s time — prije kojih sedam ili osam mjeseci — stalno su živjeli suočeni s takvom mogućnošću. Krobotin se još uz to pitao: tko nas je otkucao?

Zvono na vratima odjeknulo je opet, prilično nervozno, i njegov se zvuk razlijebao po velikom stanu, skupljajući se negdje gore, pod visokim stropom, kao duhanski dim. Tko ih je otkucao? Susjedi? Neki znanci? Plačković? Svrzikapa? Na obojicu se moglo sumnjati. Ljudi su spremni sumnjičiti sve bivše zatvorenike da su se presaldumili. Osim toga, Mate i Adalbert imali su sasvim različite predodžbe o smislu i svrsi njihova zajedničkog posla, a Krobotin je teško mogao razumjeti i te njihove koncepcije, i oštrinu s kojom su ih zastupali. Ipak, osjećao se obaveznim da i dalje s njima radi i da ih nastoji međusobno približiti. Zato su se, uostalom, i sastali kod njega, na neutralnom terenu, da pokušaju pomiriti svoja suprotna stajališta. Ali, njihova ga je radikalnost kadikad bacala u sumnju.

Krećući se prema vratima, Krobotin još jednom okrene glavu i baci pogled na Svrzikapu i Plačkovića, već je osjećao kako mu u glavi zvoni pitanje: koji je? Mogla su biti čak i obojica. A obojica su članovi iste stranke.

Svrzikapa je zastupao mišljenje da njihovo istraživanje treba odmah i neposredno upotrijebiti u političkom djelovanju. Njemu kao da se činilo da je došao trenutak da naplati sve ono što je pretrpio u zatvoru. Svojim tvrdim gorštačkim govorom, gutajući samoglasnike dok su mu žile iskakale na vratu, on je svaki put, iz sastanka u sastanak, dokazivao kako je ono što oni čine zapravo

moralno pitanje i kako cijela stvar nema nikakva smisla ako žrtve ne budu od nje imale nikakve neposredne koristi. I stalno je govorio o tragici hrvatskoga naroda. Dapače, bilo je trenutaka kad je tvrdio da ovdje nitko nikada nije ni robijao ni za što drugo nego samo za hrvatsku stvar, a sve drugo da su bili sve sami simulanti i doušnici.

Plačković je mislio sasvim drugačije. I on je, doduše, ležao zbog hrvatske stvari, ali je ipak bio širi od Svrzikape i time se osobito ponosio. Tvrdio je kako je riječ o posve načelnoj stvari postavljenoj na znanstvene — historiografske i filozofske — temelje. Obratno od Svrzikape, on je mislio da se rezultati njihova istraživanja nipošto ne smiju upotrijebiti u dnevnoj politici, čak ni onda kad bi mogli biti efikasni, čak ni onda kad bi se koristili radi pravedne stvari. On je težio nekim općenitim zaključcima o našoj političkoj povijesti i o našem nacionalnom karakteru. Ipak, kad bi se malo zanio, kad bi se iza kravate i naočala pomolio čovjek, jasno bi se pokazalo kako je skloniji robijašima s lijevim idejama, nego robijašima s desnim idejama. U trenucima najžešće diskusije postao bi posve isključiv, koliko god se zalagao za toleranciju.

Krobotin se povremeno pitao ne bi li ta dvojica, u danim okolnostima, jedan drugoga bacili u zatvor pod kakvom političkom optužbom. I nisu li možda obojica (ili samo jedan?) na platnom spisku organizacije koja možda, vjerojatno, upravo u ovom času zvuči i na njegovim vratima, po treći put, sad već sasvim ljutito?

Dok su Plačković i Svrzikapa sjedili zavaljeni svaki u svoj naslonjač (Plačković kudrav, zadrigao, zgužvana odijela i pomalo smrdljiv, a Svrzikapa izbrijan, ufitiljen, uredno vezane kravate i bljeskajući naočalama), Krobotin prođe kroz dugi hodnik i priđe vratima da ih otvori. Bilo je pola šest popodne.

Na pragu je stajao nekakav bradati mladić. Krobotinu se učinio poznat, ali se nikako nije mogao sjetiti odakle, očito ga je nekada viđao, pa i češće, možda je s njim i razgovarao, ali mu nije bilo jasno ni kad ni gdje. To mu je bio dokaz da je mladić možda ipak u nekoj vezi s policijom. Međutim, ako i jest, nije došao u toj funkciji, jer oni nikad ne idu sami.

— Dobar dan — rekao je mladić. — Nisam vas valjda probudio?

— Niste — reče Krobotin kratko, čekajući što će biti dalje.

Mladić kao da je čekao da ga Krobotin prepozna, da nešto kaže, kao da su se dogovorili za ovaj čudan susret. Onda reče:

— Došao sam radi knjige.

— Koje knjige? — upita ga Krobotin i toga časa se sjeti; u glavi mu se brzo smijeniše veselje i zabrinutost.

Obradovao se što se sjetio: mladić je iz antikvarijata, onaj od jutros, onaj koji mu je prodao knjigu N. Chrobotinusa *De situ Zagrabiae*. I tu se odmah javi i zabrinutost: što će mladić ovdje? S tom knjigom ima same komplikacije.

— Uđite — reče momku.

— Ne bih htio smetati — zamumlja onaj, ali ipak uđe.

Krobotin ga povede na suprotnu stranu od one gdje su sjedili Svrzikapa i Plačković i odakle se vila perjanica plavkastoga duhanskog dima. Povede mladića desno, duž dugoga i pretrpanog predsoblja, pa u kuhinju. Ni kuhinja nije bila u osobito reprezentativnom stanju, ali nije vladao ni naročit nered, jer se Krobotin nije hranio kod kuće. On izmakne stolac i ponudi ga mladiću, a sam sjede na drugi.

— Što je to bilo s knjigom? — upita.

— Zapravo mi je neugodno što vam ovako upadam... Ali, krivnja je valjda donekle i moja... Ispada da se dogodila greška — zamuckivao je mladić.

— Kakva greška? — upita ga Krobotin. — U cijeni?

— Ne, nije u cijeni — odmahivao je momak u neprilici. — Nego, što je uopće prodana... Samo što ste vi otišli, došla je osoba koja nam je tu knjigu prodala... Odnosno, njezini rođaci... To je jedan stari gospodin koji je prodao, znate, valjda malo i senilan... Pa je nastala strka... Svi su u panici, njegova supruga je tako reći pred infarkt... Da je to obiteljska knjiga, dragocjenost, da su uz nju vezane uspomene, i ne znam šta...

— I zato ste vi...? — otegne Krobotin pitajući se usput kako ga je momak našao.

— Da — uzdahne prodavač. — Došao sam vas zamoliti da nam je vratite.

*

— Trebalo bi — rekao je Stari — da jedan dan dođeš ovamo popodne, pa da malo duže porazgovaramo.

— Dobro — rekao je Nikola Krobotin.

Šetali su se širokim pločnicima dok su u daljini, lijevo, žmirkala svjetla grada, a pred njima se dizala golema i široka zgrada s nizovima osvijetljenih prozora kao prekooceanski brod, ali posve nestvarna, kao na filmu ili u kazalištu. Bio je već mrak, oko svjetiljaka su igrali rojevi kukaca što su se kotili u zelenilu oko staračkoga doma. Dom je stajao na uglu između dvije široke i prometne ceste u Novom Zagrebu, oko njega su se sterala polja, nedaleko su se vidjele seoske kuće iza visoke trave, a noćni je vjetrić odande donosio vonj svinjca.

— Jako mi je stalo do toga — rekao je Stari svojim hrapavim glasom, pa je zastao i upro u sina iskrivljeni artritični kažiprst.

— Nešto određeno? — upita ga Nikola Krobotin.

— A što ćeš određenije od ovoga što se događa? — uzvрати Stari nervozno. — Zar treba nešto određenije? Vidiš da se sve okrenulo naglavce? Sad su počeli ljudima kopati po biografijama, ispada da je kriv svatko tko je ikad igdje nešto značio, na kraju ćemo još svi ispasti zločinci...

Krobotin uzdahne. Stari se, po svom običaju, ukenjao. Oduvijek je bio kukavica, i to je ostao i sad, u ovim godinama, kad se više nema čega bojati i kad mu više nitko ništa ne može. On je imao neku čudnu naviku da sve shvaća osobno, da svaku političku promjenu (a bilo ih je, hvala bogu, posljednjih decenija dosta) doživi kao nešto što se njega najosobnije tiče, kao nešto što se, dapače, i dogodilo zbog njega: zbog nečega što je činio ili mislio, ili zato da se njemu naudi, ili da mu se pomogne. I sad je bilo tako: opet se bojavao, i opet je u onome što se toga proljeća događalo vidio sebe kao jedan od glavnih likova.

— Dobro — rekao je sin. — To onda nije tako hitno.

— A šta ti znaš je li hitno ili nije? — žestio se Stari. — Kako to možeš znati?

Tako je bilo uvijek. Njegova je procjena uvijek bila najbolja i jedina točna. Ili je htio reći: »Šta ti znaš što ti ja imam reći, i koliko je meni hitno«? To nije bilo vjerojatno. Radilo se, naprosto, opet o strahu i o tome da se Stari osjeća važan, na što on uvijek i jest najviše pazio.

Jer, što je on još mogao otkriti sinu o svome životu, ili o bilo čemu drugome? Proveo je radni vijek kao šef odjela za uvoz i izvoz u relativno poznatoj i dobro stojećoj firmi. Dosta je putovao: znao je strane jezike pa su ga trebali. Nikad nije dogurao naročito visoko, jer za to nije imao hrabrosti ni odlučnosti, uvijek je u svakoj novoj mogućnosti vidio tko zna kakve fantastične opasnosti. Ali, zato je uvijek silno napuhavao svoj udio u razvoju firme, svoju ulogu u prevratima i komplotima što su se ondje događali, i uvijek je sve tumačio udjelom Partije, Policije, Stranih sila, i tko zna kakvih još gluposti. Povremeno je sve to zvučalo kao da o njemu osobno ovisi, ili je nekad ovisila i sama sudbina ovoga svijeta.

— Ne ljuti se, hajde — reče mu sin. — Doći ću ovih dana.

— E, tako — kimne Stari. — Nemoj da te moram podsjećati.

Šetali su se polako, Krobotin s rukama na leđima, a Stari podupirući se o štap, koji mu nije trebao ali ga je svejedno zbog nečega volio. Automobili su jurili prema Velikoj Gorici i aerodromu, semafori su se palili i gasili u daljini, smrdjelo je po prašini, a njih dvojica su bili jedini pješaci kilometrima uokolo. Bilo je pro hladno i Stari je duboko natukao na oči svoj sivi šešir.

Krobotin se pitao kako bi Stari reagirao da znade da mu se sin bavi istraživanjem povijesti političke represije u Hrvatskoj. Sigurno bi u tome vidio tko zna kakve opasnosti, svakako bi sina nadugačko odgovarao od toga, a onda bi još živio u strahu da će policija zakucati na vrata njegove sobe u staračkom domu. A tek da znade da se i sastanci održavaju u njegovu stanu, u stanu koji još glasi na njega i za koji se Stari silno brine otkako se počelo govoriti o ekonomskim stanarinama i višku prostora. To bi doživio kao pravu katastrofu.

— A nećeš da sad razgovaramo? — upita Krobotin dok su šutke hodali jedan kraj drugoga.

— Ne — reče Stari. — Sad nema vremena.

Ni on nema vremena, kao da je tko zna kako zaposlen. Nitko nema vremena. Ni Krobotin, ni onaj mladić iz antikvarijata, ni Plačković i Svrzikapa. A svima kao da je baš vrijeme najpreče potrebno. Krobotin je i sad osjećao kako i njemu treba vremena da sjedne, da razmisli, da pretrese ono što ga je snašlo toga poslijepodneva i da tako pokuša sebi objasniti sve ono što se zbilo i što se još zbiva. A vremena nije bilo, za sve je već bilo kasno. Dok je vremena još bilo, on nije ni slutio koliko je ono važno i nije ga iskoristio.

Tako ni onu knjigu nije zapravo ljudski pogledao, i sad je cijele večeri samo o tome mislio. Ne samo što nije saznao ništa u vezi s knjigom nego čak nije sebi uspio objasniti ni neobično ponašanje svojih tetaka u vezi s tim sveskom, pa čak ni vlastito neobično ponašanje i čudnovate osjećaje. Nije čak ni onu kartu razgledao kako spada, i sad mu se činilo da je se jedva sjeća (kad bi sklopio oči, vidio bi samo šarenu mrlju), a znao je da je upravo ona neobično važna. A sad više ne može do nje.

Kad mu je onaj mladić iz antikvarijata rekao što želi, Krobotin je prvo pomislio da će svakako postaviti neke uvjete. Tražit će vremena da fotokopira knjigu (ili barem kartu), tražit će da upozna vlasnika knjige ne bi li od njega saznao kakvo je to zapravo djelo, i nema li taj vlasnik i ostale sveske, nema li u tim svescima još karata. Ali onda se, ne znajući ni sam zašto, počeo raspitivati u sasvim drugome smjeru.

— Dobro — rekao je — a u čemu je uopće tolika vrijednost te knjige? Koliko ja vidim, to i nije baš neka osobita rijetkost.

— Ma kakvi — odmahivao je mladić. — Nema tu vrijednosti, to smo i mi vidjeli, pa i oni tako kažu, mislim, familija toga gospodina. On je, znate, liječnik u miru, pa se sad navadio da prodaje sve knjige koje nisu medicinske, možete misliti, pa oni trče po gradu da sve to opet skupe... Ispada da je to nekakva obiteljska uspomena. U svakom slučaju, neugodna situacija. A što je još neobičnije, moja kolegica, koja je jutros kupila knjigu od toga gospodina, tvrdi da nije izgledao ni zbunjen ni izgubljen

ni sklerotičan, nego, naprotiv, vrlo pribran, i još k tome pomalo zabrinut.

Krobatin je poznavao i te situacije i takve odnose, i bilo mu je nemilo što se u sve to plete. Odustao je čak i od pomisli da se sastane s pravim vlasnikom knjige. Zato je samo slegao ramenima, tamo, u kuhinji, pa je krenuo u sobu po knjigu. Tamo su Svrzikapa i Plačković sjedili svaki u svome naslonjaču, kao dva stranca koje je napustio prevoditelj pa su izgubili svaku mogućnost komunikacije.

— Tko je? — upitao je Svrzikapa.

— Nešto s nekom knjigom — odmahnuo je Krobatin. — Odmah ću biti gotov.

— Moramo ovo dovršiti — rekao je Plačković pomalo prijetkorno.

Krobatin je otišao do police i posegao za knjigom. Bio ju je stavio na mjesto gdje je inače držao knjige koje trenutno čita ili kojima se bavi: te su knjige stajale poslagane jedna na drugu, pljoštimice, a ne sječimice, kao na polici. Knjigu *De situ Zagrabiae* bio je ostavio na vrhu te hrpe.

Ali, sad je tu nije bilo.

Pogledao je lijevo i desno, privirio na jednu policu, pa na drugu. Osvrnulo se i pogledao na stol. Otišao je do telefona u predsoblju gdje je na malom stolu ostavljao ključeve. Pogledao je kod vješalice.

Knjige nigdje nije bilo.

Vratio se u sobu. Ona dvojica složno su buljila u njega, s podjednakim nerazumijevanjem.

— Je li tko od vas uzimao jednu knjigu odavde? — pokazao je na policu.

— Ma, hajde, gdje bih ja, makar šta — rekao je Svrzikapa.

— Ja nisam — lecnuo se Plačković, napravivši donekle uvrijeđen izraz.

Krobatin je tada izašao u predsoblje i zamislio se. Rekonstruirao je događaje. Nakon što je bio kod tetaka, knjigu je ponio sa sobom, sjećao se kako ju je listao u uspinjači. Odande je otišao

ravno kući. Sjećao se kako je ušao u stan držeći knjigu u ruci i kako je na stubištu laktom palio svjetlo, jer mu je u jednoj ruci bila plastična vrećica, a u drugoj knjiga. Sjećao se, dapače, kako je, držeći i dalje u ruci plastičnu vrećicu, ušao u dnevnu sobu i stavio knjigu na vrh one hrpe.

A sad knjige nema. Što da kaže onom momku? Mislit će da laže. Kako je mogla nestati? Doduše, cijelo ga popodne nije bilo kod kuće, ali, niti je knjigu kamo nosio niti ju je tko mogao uzeti, jer nitko tu nije živio osim njega. Čak ni Stari. On bi, uostalom, rekao da je dolazio. Dapače, i sad ga je upitao:

— Je li stan u redu?

A to je moglo značiti samo jedno: da nije dolazio u stan otkako je posljednji put bio u njemu prije dva tjedna.

— U redu je — reče Krobotin.

— Pazi, znaš — reče Stari — u ovim vremenima... Ti ne znaš što se sve zbiva ispod površine. To ti je uvijek tako, znaš... Stvari izgledaju lijepo izvana, ali dolje, duboko, ima svakakvih čuda i čarolija. O tome bih ti ja mogao...

Stari je opet tupio. Ta filozofija bila je njegovu sinu dobro poznata, čuo ju je već milijun puta: svijet je zagonetan i nerazumljiv, i što si mudriji, to ga manje shvaćaš. Slušao je i dalje izlaganje te teorije. S godinama, izgledala mu je sve manje apsurdna. Zar počine nalikovati na oca?

Svjetla grada žmirkala su u daljini, izgledala su kao odsjaj zvijezda u tamnom jezeru. Negdje tamo, ispod površine, bila je i ona knjiga.

GLAVA DRUGA: MERKUR

NA KOMADIĆU PAPIRA NIKOLA KROBATIN je napisao prozirnom kemijskom olovkom s crnom kapicom:

Kitayszka vulica, Amerikanszka vulica, Vulica od czrncov, Vulica od protunozscov.

Dalje nije znao. Cigareta se dimila u pepeljari, kava se pušila u šalici, redovi balkona vidjeli se kroz prozor. S druge strane stola promatrane su ga zabrinute ženske oči. Nije se mogao sjetiti što je još pisalo na karti, za ovo je bio manje-više siguran. Znao je samo da su imena ulica onoga fiktivnog Zagreba koji se pojavljivao na čudnome nacrtu sva bila zemljopisna, to mu je ostalo u sjećanju. Jesu li ostala imena bila po rijekama? Po planinama? Po gradovima? Nije znao. No, bilo je nade da će se još nečega sjetiti. Zato je ponovo uzeo u ruku kemijsku olovku, pa je desno od te kolone još dodao: *majka?*

Jer, stalno se vraćao na to kako ga je karta na nešto podsjetila, kako je izazvala mješavinu lagode i nelagode i kako mu se tamo, u antikvarijatu, učinilo da sve to mora imati neke veze s njegovim djetinjstvom. Ali, kakve? Što se iz toga može izvesti? Iz nečega sličnog Proust je izašeo cijelu policu romana, ali on je imao šalicu čaja i kolačić, a Krobotin samo staru zemljopisnu kartu koja nestaje.

— Jesi li svuda pogledao? — upitala je Dragica. — Baš svuda?

Dobro je znao što pita, i nekako se odmah sjetio svoga Starog, koji je sinoć ponavljao kako uvijek ima mnogo toga ispod površine. Pitala ga je, naravno, je li pogledao i kod one druge

žene. Ali, ne bi ni za živu glavu spomenula njezino ime, niti bi uopće pokazala da za nju zna. A znala je.

Ispričao je Dragici o knjizi i o njezinu čudnom nestanku, ali nije ulazio u pojedinosti: ni o karti, ni o mladiću iz antikvarijata, ni o tetama i njihovu čudnom držanju, ni o liječniku u mirovini koji poput fantoma obilazi antikvarijate. Samo joj je rekao da je knjiga na čudan način nestala. A Dragica je, naravno, odmah pomislila na onu drugu ženu; nije mogla a da ne pomisli.

— Pogledao sam — reče Krobotin — svuda gdje bi mogla biti, pa čak i tamo gdje nikako ne bi mogla.

Pogledao je bio, doista, i kod Milke. I ona ga je upitala je li baš svuda pogledao; a pri tome je, dakako, mislila na Dragicu. Tako je to bilo u svakoj važnijoj prilici, pa makar te prilike bile i samo naoko krizne, poput ove s knjigom. Njih su dvije znale jedna za drugu i obje su bile, svaka na svoj način, izmirene sa situacijom. Nisu ga pitale zašto odlazi k onoj drugoj, niti zašto vodi dva života. Nisu ga pitale ni zašto mu je nešto takvo potrebno. Razvile su, obje, svaka svoj sistem ignoriranja svih tih okolnosti, premda su se s njima suočavale u vezi s praktičnim stvarima: ako nije ručao kod jedne, ručat će kod druge, ako ne ljetuje s jednom, ljetovat će s drugom (ili: pola s jednom, pola s drugom), ako je izašao s jednom, ne može izaći s drugom. Ipak, sve su podnosile jer su u svemu tome nešto nalazile.

Krobotin nije znao što su nalazile, ni zašto, kao što nije znao ni što je u svemu tome našao on sam. Nije se o tome odviše često ni pitao, nije mozgao zašto mu je sve to potrebno. Nije bio uvjeren da su mu svakako potrebne dvije žene, ali nije mislio ni da bi mogao živjeti samo s jednom od njih. Nije se trudio da krije jednu od druge, a nije ni odviše isticao taj svoj dvostruki život. Jednostavno, tako se dogodilo, s obje je počeo nekako istodobno, nije se pitao koliko će dugo sve to trajati, ni kamo vodi. Nije se zbog svoje situacije osjećao ni kao velika muškarčina ni kao podli kurvar. Tek bi ga ponekad sve to zamaralo, i tada bi hvatao sebe kako sanjari o nečem jedinstvenom, bez obzira bila to samo jedna žena, ili harem, ili potpuna samoća; želio bi u takvim prilikama nešto što će biti od samo jednoga komada. Ali, i to je brzo prolazilo.

— Kamo je onda mogla nestati? — pitala je Dragica, u grčevitoj želji da sačuva konverzaciju.

Natočila mu je još kave, primakla tanjur s kolačićima. Iza ruba zgrade preko puta, u daljini, mogao je vidjeti kut pročelja staračkog doma u kojem je bio njegov Stari: crvena cigla i bijela žbuka.

— Ne znam — rekao je. — Nemam pojma.

S Dragicom je čovjek morao neprestano razgovarati, i Krobotinu se kadikad činilo da ga ona treba samo radi razgovora, premda je i fizički bila prilično strastvena i znala mu pokazati koliko ga cijeni kao muškarca. Ali, razgovor joj je bio sve, i sve je smatrala dostojnim razgovora; ponekad je nalikovala na neku vrstu usmenog pisca, i to pripadnika francuskoga novog romana. Znala je nadugačko pripovijedati o tome kako je ukuhavala višnje, ili o tome što je doživjela na tržnici, i činila je to sa žarom. Ali nije pripovijedala ni zato da bi se hvalila, ni zato da bi dogodovštine iz svoga života navela kao primjer za nešto. Ne, pripovijedala je o svakodnevnim zgodama kao o najvećem čudu, iscrpno poput Homera, kao da je čudi i očarava već i sama činjenica da sve te stvari i svi ti događaji postoje, i da postoji ona u svemu tome. Pri tome, začudo, nikad nije bila dosadna. I još više, još važnije, voljela je slušati druge, i mogla je tada satima šutjeti. Bilo joj je važno samo to da se razgovara. Zato je i sad rekla:

— Dobro, pa ti poznaješ mnoge ljude od književnosti, filozofe, povjesničare... Možda bi ti netko od njih mogao nabaviti...

— Da — rekao je Krobotin. — Možda. Neugodno mi je zbog onih u antikvarijatu. Mislit će da lažem.

Dragica je sućutno klimala glavom. Ona je oduvijek bila činovnica i imala je razumijevanja za administrativne pojedinosti. Klimala je glavom dugo i uporno, kao da i time podržava konverzaciju. Glava joj je bila nešto premalena u odnosu na ostatak tijela, koje je bilo svo bujno i zaobljeno: velike dojke, široki bokovi, jaki listovi. Zato je nosila nešto dužu kosu, koju je uvijala oko glave na razne načine, tako da cijelu figuru dovede u sklad. Izgledala je kao idealna domaćica i majka, i baš je takvu ženu zapalo da ostane i bez muža i bez djece. Imala je na sebi crnu majicu na

kojoj je svjetlucao zlatni križ. Ali nije to bio običan križ kakvi se inače nose, nego takozvani grčki križ, s jednako dugim krakovima, tako da je u nekim položajima podsjećao na veliko slovo X.

— Ako hoćeš — rekla je — mogli bismo večeras obići druge antikvarijate. Možda se ondje nađe, nikad ne znaš...

— Sumnjam — reče Krobotin. — Osim toga, nemam baš ni vremena.

Dobro je znao da ona to predlaže samo zato da bi izašli zajedno u grad. A nije mu se dalo. Činilo mu se da ima neki hitan posao, premda nije mogao dokučiti u čemu se on sastoji. Gledao je pred sobom papir s imenima ulica. Je li u njegovu djetinjstvu postojala neka knjiga slična onoj *De situ Zagrabiae*? Ili je nekakav svezak slična uveza i boje nešto značio negdje u njegovoj prošlosti?

Pio je kavu i promatrao kako se lančić s neobičnim križem njiše na lijepim i oblim Dragičinim dojkama. I taj ga je lančić na nešto podsjećao, na nešto blisko i važno, a nije znao na što. Bio je zlovoljan. U posljednje mu se vrijeme događalo da zaboravlja, da se nikako ne može sjetiti nekih običnih stvari. Da više ne zna kako se francuski kaže *rukavica*, ili kako se engleski kaže čavao. To bi potrajalo pola sata, ili pola minute, i bilo je posve nepredvidljivo. Možda je i taj križ dio nečega sličnog, a možda je taj osjećaj da ga zlatni križ na nešto podsjeća samo dio raspoloženja u kojem se nalazi.

— Hoćeš li malo pileći? — upitala ga je Dragica kao prava dobra supruga.

To je zvučalo sasvim nedužno, ali je Krobotin dobro znao što zapravo znači: to ga je ona pozivala da pođe s njom u krevet. Uvijek je to činila na takav nekakav način.

— Mogao bih — rekao je i nasmiješio se.

Otišao je u drugu sobu i ispružio se na kauč. Dragica je došla za njim i stala kraj njega. On je pružio ruku i pogladio je po nožnom listu. Ona je i dalje stajala i puštala da je on dodiruje. Njezin zlatni lančić njihao se gore, visoko nad Krobotinovom glavom.

Tada se sjetio. Bio je, doista, križić, pa premda je bio sitan, zacijelo je morao značiti nešto važno. Sklopio je oči gladeći i dalje

Dragičin list. Ona mu se sasvim približila i polako se spustila kraj njega. On je otvorio oči, uzeo oprezno u ruku križić na lančiću i pogledao ga. Dragica se stiskala uza nj.

Dok je križić nestajao pod majicom koju je Dragica skidala preko glave, dok se potom pojavljivao na bijeloj koži njezina vrata, dok je nestajao u utoru između dojki, Krobotin se prisjećao kako je to zapravo bilo. Vidio je sve bolje i bolje.

Na karti je bio nacrtan sitan crn križić, negdje oko njezine sredine. Do križića je vodilo nešto usko i vijugavo što se zvalo *Horvatszka vulica*. Ta *Horvatszka vulica* završavala je na nekoj vrsti maloga trga, na nekom jedva vidljivom proširenju, i tu je bio taj križić.

Dok je dirao Dragicu, dok je ona dirala njega, Krobotin se i dalje pokušavao prisjetiti. Tijelo je mirisalo, bijelo se vijugalo nad njim i pod njim, koža je imala slatkast okus. Bradavice su bile hrapave. Kod križića je nešto pisalo. Usne na usne, trbuh na trbuh, vrućina, vlaga, bubnjanje srca. Pisalo je nešto na latinskom.

Dok se sve nastavljalo, dok su oboje sve teže disali, Krobotin se prisjećao. Igrala su mu pred očima slova kao dlačice Dragičinih trepavica, šarenjela se karta kao žilice ispod njezine bijele kože, zavijale su ulice fantastičnoga grada kao prijevoji njezinoga raskošnog tijela.

Kraj križića je pisalo: PRAEC.

*

U predvečerje je Nikola Krobotin zastao na Strossmayerovu šetalištu. Zelenkasti suton sipio je iz krošanja kestenova u kojima su se vrapci glasno spremali za spavanje; izgledalo je to kao da oni svojim krilima, ili možda svojim živkanjem, istjeruju mračak iz krošanja, pa se on polako širi obavijajući sve svojim prohladnim zelenilom, kao da se i sav grad gnijezdi na nekoj velikoj krošnji. Krobotin je stajao na šetalištu i gledao grad, prisjećajući se onoga što je jedan pjesnik rekao o tome mjestu: da je to najbolja točka da se na njoj zastane i predahne, jer je tu tiho, jer je pusto i jer se vidi kako se ljudi dolje nekamo žure. Onaj tko tamo stoji nikamo se ne žuri.

Ni Krobotin se nije žurio premda nije bio bez cilja. Krenuo je da posjeti svoje tete, ovoga puta ne reda radi, niti zato što mu je bila dužnost da se o njima brine, nego zato što je želio s njima razgovarati: one su bile jedna od rijetkih čvrstih točaka koje je imao. Cijeloga se poslijepodneva mučio s nekim prijevodom, ali mu nikako nije išlo: prevodio je s engleskoga Miltonov *Izgubljeni raj*, koji je inače visoko cijenio, ali mu se toga dana činilo da je sve to nemoguće prenijeti na hrvatski. Činilo mu se da između dva jezika zjape strašne i nepremostive provalije, kao da se nalaze na dvije udaljene obale oceana. A njegova je dužnost bila da taj ocean poništi, da učini da ga ne bude. On je morao biti most, a to toga dana nije mogao.

Nije mogao možda i zato što je osjećao da nekakvi takvi rascjepi postoje i u njemu, i u svemu oko njega. Nije razlikovao što je važno a što nevažno, natezao se s nekakvom knjigom, zabio sebi u glavu da nešto rješava, a istodobno ga je sve to ispunjalo i radošću i tjeskobom.

Sam sebe nije shvaćao, što mu se rijetko događalo, kao što mu se rijetko događalo i to da mu prevođenje teško ide. Svagda je sebe osjećao kao čovjeka od jednog komada, a sada je i u to počeo sumnjati. I tako je sad stajao na Strossmayerovu šetalištu, gledao grad i pitao se nije li sve to ipak samo ono što dolazi s godinama.

Onda je ugledao onu ženu. Zapravo, nije u prvi mah na nju obratio nikakvu osobitu pažnju, pogledao ju je onako kako se na ulici gleda naočita žena. Došla je odozdo, od Mesničke, bila je visoka i imala je na sebi zelen ogrtač, malo zvonast pri dnu. Kosa joj je bila tamna, a kad je prošla ispod svjetiljke, vidjelo se da je izrazito crna. Pete su joj bile visoke i kročila je dugim i odlučnim koracima. Imala je istaknute jagodice i nadolje svijene usne, tako da joj je lice izgledalo napeto i malo začuđeno. Bila je lijepa.

Na njoj je bilo nešto neobično. Krobotinu je trebalo nekoliko trenutaka da shvati što je to. Onda se dosjetio: nije imala torbice, ali je zato pod rukom nosila knjigu. Hodala je odlučno, ali je svejedno stalno gledala oko sebe. Povremeno je bacala pogled i na knjigu, kao da se boji da joj je tko ne ukrade.

Knjiga je bila crvena, kad se žena našla ispod svjetiljke to se jasno vidjelo; bila je folio formata i odmah se moglo uočiti da je

svezak prilično star. Krobotin ju je motrio sa smiješkom dok je nestajala ispod kestenova. Kao da je u njoj vidio sebe: ona se držala svoje knjige kao slamke spasa, kao što se on mogao držati svoje, da mu nije nestala. A zašto je se tako drži? Što joj je ta knjiga? I tko je ta žena? Spisateljica? Knjižničarka? Prestara za studenticu, iako još prilično mlada. Profesorica? Izgledala je kao turist koji se našao u stranom gradu, pa se drži svoga bedekera, bojeći se da ga ne izgubi, jer se bez njega neće znati vratiti u hotel. A u bedkeru je sve što čovjeku treba: crkve, muzeji, spomenici. Zbilja, možda ta žena razgleda Gornji grad? Možda joj knjiga pomaže da se snađe u životu?

Krobotin odjednom osjeti silnu želju da zaviri u tu knjigu, da vidi do čega je toj ženi toliko stalo. Doista, možda negdje postoji takva neka knjiga koja može čovjeka voditi kroz život, a ne samo kroz Gornji grad? Možda to može svaka knjiga, samo je stvar u čovjeku? Ili za svakoga čovjeka postoji njegova knjiga, samo je treba naći, a ova je žena svoju doista našla? Ta zar nije i on sam u svemu što je čitao, i u svemu što je prevodio, tražio knjigu koja će mu otkriti istinu, kojoj će moći vjerovati, knjigu koja će ga voditi?

Knjigu, ukratko, koja će mu kazati sve o njemu samome i o životu oko njega. Knjigu koja će mu otkriti što je ispod površine, kao što je volio govoriti njegov Stari. Kao što je onoj ženi njezina knjiga zacijelo govorila što je ispod površine ove stvarnosti oko nje, i što je ispod površine Gornjega grada što se stere oko njih, sa svojim kestenovima, sa svojim vrapcima, s krovovima punim mahovine i s Angelusom što se kotrlja preko tih krovova u širokim brončanim kolobarima?

U tom času mu je sinulo. Možda Stari ima pravo, pomislio je. Možda se doista radi o tome da ima nečega ispod površine? Ne samo ispod površine zbivanja, ne samo ispod površine ljudskih riječi i novinskih članaka, nego i doslovno ispod površine. Ispod površine zemlje, naime.

Odmah se sjetio karte, one karte u izgubljenom knjizi. Teta Vikica je tvrdila da takav raspored ulica nikada nije postojao. I sam se uvjerio da je to točno, jer je pregledao razne slike i tlocrte, čak je i u muzej išao toga jutro. Ipak, ulice su imale imena, a crtež je